

La participació d'infants i adolescents

Projecte de bones pràctiques en centres
residencials d'acció educativa i centres d'acollida

Avís legal:

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-No Comercial-Sense Obres Derivades 3.0 de Creative Commons.

Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi l'autor o autors i l'editor, i no es faci un ús comercial de l'obra original ni se'n creïn obres derivades. La llicència completa es pot consultar a [Creativecommons.org](http://creativecommons.org)

© Consorci de Serveis Socials de Barcelona, 2014

1ª edició: desembre de 2014

Dipòsit legal: DL B 28005-2014

Maquetació: E Bosch

PRESENTACIÓ

El professor de la Universitat de Nova York i expert en desenvolupament i psicologia infantil, Roger Hart, explica que la participació “és el dret fonamental de la ciutadania, lligat generalment al procés de compartir les decisions que afecten la vida de la comunitat”.

El Pacte per a la Infància a Catalunya, signat el 2013 per més d'una setantena d'entitats, agents socials i totes les forces parlamentàries, assenyala que la participació activa dels infants i adolescents en tots els àmbits de la vida és el primer pas necessari perquè assumeixin la seva responsabilitat social. La participació també és un dels eixos del Pla d'atenció integral a la infància i l'adolescència 2014-2017, que concreta les mesures del Pacte.

Coincidint amb el 25è aniversari de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, és gratificant presentar-vos la publicació que teniu davant. En primer lloc, perquè es tracta d'un compendi de bones pràctiques relacionades amb la participació infantil i, en segon lloc, perquè són experiències que s'han dut a terme en centres de protecció vinculats a la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA).

Pel Departament de Benestar Social i Família és important que els drets de participació dels infants i adolescents també estiguin garantits als que pateixen una situació de vulnerabilitat o es troben en risc d'exclusió social. Cal escoltar i tenir en compte totes les veus, especialment aquelles que poden patir més invisibilitat o comptar amb menys recursos –no només materials– per gaudir d'una autèntica igualtat d'oportunitats.

Calen mesures correctores i d'incentivació, a tots els nivells. Per això la DGAIA ha revisat recentment el Projecte marc dels centres, remarcant explícitament els drets de participació dels infants i adolescents acollits, així com els de les seves famílies.

Les pràctiques que coneixereu a continuació són un bon exemple de la qualitat professional i de l'alta sensibilitat dels treballadors dels centres de protecció d'infants. Representen un bon punt de partida per configurar i articular la posterior participació d'infants i adolescents a escala territorial i nacional, per mitjà dels consells d'infants dels municipis on estan ubicats els centres i del Consell Nacional dels Infants i Adolescents de Catalunya, respectivament. Desitjo que us inspirin i us siguin d'utilitat.

Neus Munté i Fernández
Consellera de Benestar Social i Família

La Convenció sobre els Drets de l'Infant, signada ara fa 25 anys, reconeix la participació dels infants com un dret fonamental.

El Pla municipal per la Infància 2013-2016 posa de manifest la voluntat municipal de impulsar programes i accions centrats en l'infant com a protagonista actiu a la ciutat, senyalant una línia estratègica que desenvolupa, entre altres objectius, la promoció de processos de participació dels infants a la ciutat, especialment en aquells àmbits de la vida que els afecten.

La ciutat de Barcelona té una llarga tradició en l'impuls de diferents processos participatius com a estratègia per al desenvolupament d'una ciutadania activa i responsable. En aquesta línia, en els darrers anys, s'han desenvolupat un conjunt ampli de projectes i programes que inclouen la participació dels infants com un dels elements centrals i que parteixen del reconeixement de la participació infantil a la ciutat com un dret que ha de ser garantit i promogut.

La voluntat de fomentar la participació dels infants es compartida cada vegada per més sectors de la nostra societat. Les bones pràctiques que es presenten a continuació son una bona mostra.

Tal i com fan palès els autors, els processos de participació dels infants generen un alt nivell de beneficis individuals i col·lectius. La meua felicitació als professionals que han fet possible aquestes pràctiques i en especial als infants que les han protagonitzades.

Maite Fandos i Payà
Tinenta d'Alcalde de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
PRESENTACIÓ DEL PROJECTE.....	6
Antecedents	6
Objectius	6
Desenvolupament del projecte	7
APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE PARTICIPACIÓ INFANTIL.....	9
Sobre el concepte de participació: definicions i tipologies	9
La dimensió ètica de la participació	10
Elements de debat	10
Els beneficis individuals i socials de la participació	11
Les principals resistències	12
El rol dels educadors i les educadores.....	13
LA IMPLEMENTACIÓ DE LA PARTICIPACIÓ I LA SEVA AVALUACIÓ	14
La participació d'infants i adolescents en el disseny del projecte	14
L'elecció d'una pràctica participativa.....	14
El disseny de pràctiques participatives.....	14
L'avaluació dels projectes participatius	15
Propostes metodològiques per avaluar el projecte	17
LA PRÀCTICA DE LA PARTICIPACIÓ: ELS PROJECTES DELS CENTRES DE BARCELONA	19
Presentació dels projectes	19
Valoració general del Projecte.....	19
Quadres resum dels projectes dels centres	21
REFLEXIONS FINALS.....	29
BIBLIOGRAFIA.....	30
PARTICIPANTS	31

INTRODUCCIÓ

Aquest document presenta les reflexions i el treball del Projecte de bones pràctiques en participació fet pels equips educatius dels centres i impulsat pel Consorci de Serveis Socials de Barcelona (CSSBcn). Les experiències de participació als centres d'atenció a la infància i l'adolescència de la ciutat de Barcelona ens reafirmen en la idea que la participació s'ha d'entendre com una obligació i una necessitat. Quan la participació es materialitza en un projecte, malgrat les dificultats, sorgeixen sempre unes primeres valoracions positives. En el cas dels centres residencials d'acció educativa i centres d'acollida de Barcelona, algunes de les valoracions destaquen el següent: crea més bon clima al centre, estableix més empatia entre els nens i les nenes, permet als professionals conèixer què senten els infants, potencia l'autonomia i la implicació de les noies, du a terme una acció educativa més participativa, etc. Unes apreciacions que ens reafirmen en el compromís per la participació infantil com un eix transversal de l'activitat i del dia a dia dels centres d'infància i adolescència.

Les referències d'aquest projecte han estat múltiples: les I Jornades de Polítiques d'Infància a Catalunya el novembre del 2008, organitzades per l'Observatori dels Drets de la Infància de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), les conclusions del projecte de participació "Tu, què opines?" del 2009 impulsat per la FEDAIA, Federació d'Entitats d'Atenció i d'Educació a la Infància i l'Adolescència o la jornada, el novembre de 2010, El Consell Nacional dels Infants i Adolescents, una realitat, organitzada per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència.

En aquest debat ja es fer palesa la importància d'incorporar els drets actius de la infància i l'adolescència a l'acció de l'Administració i recollir també la veu d'infants i adolescents, amb la seva participació directa i presencial, especialment aquells que es trobaven en situacions de vulnerabilitat.

Com aquestes, altres experiències i intervencions van influir en la decisió de treballar juntament amb els professionals dels centres la incorporació de la participació dels infants en les decisions que els afecten. D'aquesta manera, hi vàrem donar el format de jornades de bones pràctiques, perquè enteníem que, a més d'una reflexió teòrica, s'havia d'acompanyar d'un procés pràctic per anar incorporant-hi la participació com un tema transversal del dia a dia dels centres. Enteníem que l'objectiu era generar experiències de participació significatives, amb sentit i objectius clars, rigoroses, que esdevindrien bones pràctiques de referència.

L'objectiu de les sessions d'aquest projecte era debatre la participació dels infants i adolescents en els centres i implementar-hi una pràctica participativa. Per aconseguir-ho vàrem acompanyar el procés oferint l'espai per reflexionar conjuntament a tots els centres de Barcelona, per compartir les experiències i per aportar idees davant les dificultats.

Aquest document recull el Projecte de bones pràctiques en participació dels infants i adolescents dels centres residencials i d'acollida a la ciutat de Barcelona i està estructurat en quatre apartats.

En el primer es fa una mirada al projecte desenvolupat amb la descripció dels antecedents, els objectius i les fases d'implementació.

En el segon apartat es fa la presentació teòrica i la reflexió sobre el concepte de participació que es va compartir entre les persones participants a les sessions; entre els temes treballats destaquen els beneficis de la participació, les resistències a propiciar-la i quines capacitats, habilitats i actituds de l'equip educatiu afavoreixen un entorn més participatiu.

En el tercer apartat s'incideix en el disseny i l'avaluació dels projectes que es van compartir i van prendre com a referència els centres.

Finalment, en el quart apartat es presenta la tria del projecte, entre quatre temàtiques que s'han treballat dins dels centres, així com la valoració de les bones pràctiques de participació que fan els professionals que han assistit a les jornades de treball; en aquest mateix apartat es fa un resum breu de cada un dels projectes implementats en els centres.

Sabíem que la manca de temps era un dels primers obstacles que sorgirien i que n'apareixerien d'altres, però vàrem confiar en la capacitat dels centres per il·lusionar-se i per millorar. Així doncs, aquest document col·lectiu recull el procés d'unes jornades de bones pràctiques de participació dels infants i adolescents i dels projectes que s'han portat a terme en els centres.

Volem agrair, molt especialment, a l'Araceli Lázaro, la Arantza Mintiaga i la Marisol de Pablo de la DGAIA el fet de voler compartir aquest projecte i fer-hi costat.

PRESENTACIÓ DEL PROJECTE

ANTECEDENTS

Seguint el mandat de la nova Llei d'infància i tenint en compte el marc competencial del CSSBcn, l'any 2011 es va decidir engegar un projecte que estimulés la participació dels infants i adolescents acollits en centres d'acollida (CA) i centres residencials d'acció educativa (CRAE). Així doncs, es va iniciar una etapa d'estudi sobre la participació i el marc normatiu que els empara, a la vegada que s'anava dissenyant el projecte a desenvolupar.

Pel que fa a l'etapa d'estudi, es va treballar per donar un cos teòric i normatiu a la proposta. D'aquesta manera, es va assistir a diferents jornades i sessions formatives sobre la participació infantil i es va fer un recull extens de documentació, estudis i llibres al voltant d'aquesta temàtica. Des del punt de vista normatiu, es va estudiar la legislació corresponent, ja que el reconeixement de la participació infantil com a dret és present a normatives d'abast mundial, estatal, autonòmic i local.

La referència normativa internacional principal relativa a la participació infantil és la Convenció de les Nacions Unides sobre els drets de l'infant de 1989. El Comitè de Drets dels Infants, reunit a Ginebra el 2009, va aprovar l'Observació general número 12, sobre el dret de l'infant a ser escoltat, per aconseguir l'aplicació plena de l'article 12 de la Convenció, article clau per garantir la participació. A Catalunya, la Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència de Catalunya connecta amb la Convenció i reconeix els drets de participació. Per la seva part, el Decret 202/2009, de 22 de desembre, dels òrgans de participació i de coordinació del Sistema català de serveis socials estableix els consells de participació a tots els centres públics de serveis socials en els quals han de participar infants de més de 12 anys. En l'àmbit local, el Pla municipal per a la infància (2013-2016) de l'Ajuntament de Barcelona reconeix l'infant com a protagonista actiu a la ciutat. Això es concreta en promoure processos i accions innovadors per fomentar la participació dels infants tant en projectes singulars ja existents en els territoris com a les xarxes socials, etc.

Paral·lelament, es va començar a dissenyar el projecte. Es va decidir treballar-lo amb tots els centres de la ciutat de Barcelona per dos motius: d'una banda, perquè alguns centres feia temps que demanaven treballar, o com a mínim rebre'n orientacions, la manera d'aplicar el mandat de la nova Llei d'infància pel que fa a la participació. D'altra banda, es va veure clar que no es podia abordar el tema de la participació des d'un punt de vista genèric, sinó que caldria treballar per àmbits, o per grups d'interès. És a dir, no sols caldria parlar sobre la participació com un dret i des d'un punt de vista abstracte, sinó que caldria concretar en què consistia aquesta participació en els centres, per exemple: volia dir només que els nens, nenes i adolescents podrien participar en les assemblees? O en quins altres àmbits? I fins a quin límit podrien participar-hi, és a dir, tot el que els infants i adolescents decidien en assemblea o en l'àmbit tutorial s'havia d'acceptar només perquè s'havia fet de forma participativa?

Per poder abordar de manera concreta la participació era necessari comptar amb el debat dels implicats principals, els centres; calia un exercici de reflexió col·lectiva.

OBJECTIUS

Aquest projecte respon a dos objectius generals. El **primer objectiu** és vetllar pel compliment i l'aplicació de la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència pel que fa a l'àmbit de la participació en els centres d'infants i adolescents del CSSBcn. I dos objectius específics:

- Donar a conèixer el marc normatiu als professionals dels centres perquè el tinguin en consideració en la seva tasca diària dins dels centres.
- Motivar els professionals dels centres i vetllar perquè donin a conèixer els drets i deures de la infància i l'adolescència que emanen de diferents marcs normatius, per tal que els nens, les nenes i els adolescents coneguin els seus drets i deures, especialment el de la participació.

El **segon objectiu** consisteix en motivar el treball intern en aquests centres per tal de fer efectiu aquest dret. I incorpora quatre objectius específics:

- Analitzar la participació dels infants i adolescents en els centres d'acollida i els CRAE de la ciutat de Barcelona (àmbits de participació, graus d'aquesta, valoració dels equips professionals sobre la participació, valoració subjectiva dels infants i adolescents sobre la seva participació en el centre, etc.).

- Conèixer (i fer conèixer) experiències sobre participació infantil en centres d'infants tutelats a escala internacional però, sobretot, entre els mateixos centres de la ciutat de Barcelona.
- Debatre sobre la participació i consensuar en què consisteix entre tots els centres de la ciutat per poder acordar un què, qui, quan i com sobre el dret a participar en els CA i els CRAE, respectant la idiosincràsia i les característiques pròpies de cadascun d'aquests.
- Implementar algun projecte de bones pràctiques de foment de la participació en els centres, o perfeccionar aquells projectes que ja s'estan duent a la pràctica en alguns CRAE.

DESENVOLUPAMENT DEL PROJECTE

El projecte ha constatat de tres fases generals: presentació del projecte als centres d'acollida i residencials; desenvolupament d'aquest a través de la reflexió sobre el concepte de participació dins dels CA i els CRAE, i la posada en marxa d'alguna bona pràctica i, finalment, avaluació i establiment de les línies futures de continuïtat del projecte.

1. PRESENTACIÓ DEL PROJECTE ALS CENTRES D'ACOLLIDA I RESIDENCIALS

El juny de 2011, es va organitzar una jornada formativa adreçada a tots els centres on es varen convidar les direccions, amb l'objectiu d'analitzar i socialitzar les pràctiques d'èxit i debatre sobre les possibles millores pel que fa a la participació dels nens i nenes i adolescents en CA i CRAE.

Aquesta jornada pretenia fer conèixer als equips professionals el nou marc legislatiu sobre la participació dels infants i adolescents en els centres; també volia establir un espai de posada en comú de les pràctiques participatives dels infants i adolescents en els CA i els CRAE, i, finalment, pretenia consensuar i compartir noves pràctiques participatives que es podrien dur a terme en els centres.

Les conclusions de la jornada, consensuades pels assistents, van ser que calia desenvolupar molt més el dret a la participació dins dels centres i que, per tant, s'apostava per donar continuïtat al projecte en diverses línies, entre d'altres, avaluar el treball que es fa en els centres al voltant dels projectes educatius individuals (PEI) dels infants i adolescents, i millorar la participació d'aquests en els seus propis projectes individuals.

Es podria dir que aquesta jornada va ser un tastet per veure l'interès dels centres a treballar la participació i, un cop comprovada la seva predisposició, es va decidir tirar endavant. El gener del 2012 es va fer una trobada, en aquest cas, en què les professionals del CSSBcn van presentar el projecte. En aquesta sessió, es van consensuar amb els centres i les seves direccions el contingut del projecte, la metodologia de treball, el calendari de realització i els assistents.

La proposta inicial d'aquest projecte va ser, segons les conclusions recollides en la sessió anterior, centrar el treball en la manera d'innovar pel que fa a la participació dels infants i adolescents en els seus propis PEI, les assemblees, les enquestes de satisfacció i d'altres. Es treballaria per grups, a partir de la divisió de centres que acullen només infants, centres que acullen només adolescents i centres verticals, entenent que les característiques d'aquests tres tipus de centres són diferents.

2. DESENVOLUPAMENT DE LES BONES PRÀCTIQUES DINS DELS CENTRES

A partir del febrer de 2012 es va començar a desenvolupar el projecte des de dues vessants paral·leles. D'una banda, el CSSBcn va anar organitzant jornades de treball amb els centres per fer un seguiment dels seus projectes i dotar-los d'eines per al seu desenvolupament correcte. I, d'altra, cada centre va anar desenvolupant el seu projecte de bona pràctica en participació (resumits en el IV apartat d'aquest document).

La primera sessió de treball va consistir a compartir què es considerava participació, i més concretament la participació dels infants i adolescents en els CA i els CRAE. També es va debatre sobre les implicacions que suposa un nou mètode participatiu en l'organització del centre, i els perjudicis, els recels i el desconeixement al voltant d'aquesta qüestió que podrien tenir els professionals. Les conclusions d'aquests debats es concreten en l'apartat segon del present document.

En aquesta sessió, després que cada centre exposés per grups en quins àmbits podrien posar en pràctica el projecte, es va arribar a l'acord de treballar sobre quatre projectes comuns per a tots els centres:

- a) "Com em sento?", amb l'objectiu de motivar els infants més petits a expressar les seves emocions, des del punt de vista tutorial, a les assemblees i en altres espais a través d'instruments atractius i entenedors per a ells (per exemple, emoticones).

- b) “La teva opinió compta”, amb la intenció de recollir l’opinió dels nens i nenes a partir de diversos instruments com les enquestes.
- c) “Espai tutorial”, amb l’objectiu de treballar unes tutories més participatives i, a partir d’aquestes, confeccionar uns PEI més participatius també.
- d) “Participació comunitària i integració a l’entorn”, amb l’objectiu de fomentar la participació dels infants i adolescents en les activitats del barri.

Una nova sessió de treball es va convocar per fer el seguiment del grau d’implementació (en alguns casos del disseny) dels projectes en els centres a través d’una dinàmica grupal per àmbits, on es van abordar diverses qüestions (en quin punt del procés està el projecte? Quines són les dificultats principals en el seu disseny? Quines són les potencialitats o els punts forts? Qui hi està implicat? professionals només o professionals i infants?).

La tercera sessió va servir perquè els centres poguessin fer una bona avaluació del seu projecte a través de l’intercanvi d’experiències entre els participants, i també a partir de la intervenció del Jaume Blasco, analista de l’Institut Català d’Avaluació de Polítiques Públiques, que va donar eines per avaluar els projectes.

3. AVALUACIÓ I ESTABLIMENT DE LES LÍNIES FUTURES DEL PROJECTE

Finalment, a partir de l’estiu es va iniciar la darrera fase del projecte, que consistia, en termes generals, en un treball reflexiu i d’avaluació, tant de la bona pràctica en si mateixa com de l’experiència des del punt de vista més general. Aquesta fase s’ha desenvolupat en dues etapes.

1. Celebració d’una jornada de treball de síntesi

En la primera etapa es va fer la darrera trobada per posar en comú l’avaluació de la bona pràctica, així com per fer una valoració del treball sobre el projecte de participació.

Prèviament a la jornada, es va fer una recopilació de la feina feta pels centres, els quals van haver d’emplenar una plantilla amb els apartats següents: objectius del projecte, hipòtesi de canvi, en què ha consistit el projecte, participants (equip professional, infants/adolescents), què s’ha aconseguit, valoració global del projecte, aspectes que han quedat pendents i com continuarà el projecte.

Aquesta recopilació va servir tant per a la jornada com per a l’elaboració de l’apartat dels projectes dels centres de Barcelona del present document.

La primera part de la jornada va consistir en la presentació del desenvolupament del projecte per alguns centres (aquells que tenien la bona pràctica més avançada). Així, el CRAE Maria Reina i Casa d’Infants Alexandre Galí va exposar com a representant del grup “Com em sento”; el CRAE Llar Collserola va exposar com a representant del grup “Enquestes”, i el CRAE Pisos Maragall com a representant del grup “Tutories”.

A la segona part de la jornada es va fer una avaluació en grup de com havia anat el projecte general de bones pràctiques del CSSBcn i com es volia continuar. Les conclusions d’aquesta avaluació van ser que es valorava molt positivament el projecte; es demanava de continuar amb altres espais de trobada i intercanvi entre centres, així com amb la formació en participació dels infants i adolescents en els centres.

També es va passar a les persones assistents un qüestionari individual per valorar les bones pràctiques en participació i el contingut i el funcionament de les sessions.

2. Elaboració d’un document de recollida de l’experiència

En una segona etapa es va treballar en l’elaboració del document que aquí es presenta; es va fer el seguiment de la implementació de la bona pràctica als centres, a través de la lectura de les memòries anuals del 2012 dels centres i el seguiment tècnic ordinari i, finalment es va establir el disseny portat a terme per l’equip del projecte, la continuïtat d’aquest a partir de les conclusions i l’avaluació feta pels centres en una darrera sessió.

APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE PARTICIPACIÓ INFANTIL

Sovint s'ha criticat que els drets de la infància siguin una qüestió d'alt consens i baixa intensitat. Això també es pot aplicar al dret a participar, es refereixi a nens i nenes, adolescents o joves o no: tothom sembla estar-hi d'acord, però la pràctica i l'exercici d'aquest dret són més difícils que la teoria i el consens que suscita. La Convenció sobre els drets de l'infant de 1989 va significar un pas endavant en reconèixer els nens i nenes com a ciutadans i incloure-hi drets vinculats a la participació. Tot i això, s'ha criticat que en la seva formulació no hi van participar nenes i nens i que la presència de països del sud va ser escassa. Reconeixent la importància jurídica, ètica i cultural de la Convenció, es qüestiona la mirada excessivament proteccionista que projecta vers la infància (Alfageme, Cantos i Martínez, 2003).

Superar el paternalisme i donar visibilitat a la infància són també factors a tenir presents quan es plantegen projectes participatius, més encara, quan aquests van destinats a un col·lectiu d'infants i joves en situació de vulnerabilitat social. Un bon punt de partida és el document elaborat pel Comitè dels Drets de l'Infant que vetlla per l'aplicació de la Convenció: [El dret de l'infant a ser escoltat](#) (Observació general núm. 12 de 2009). En el punt 97 sobre atenció alternativa es considera el següent (pàg. 28):

“S’han d’establir mecanismes per garantir que els infants, en totes les formes d’atenció alternativa, incloses les institucions, siguin capaços d’expressar-ne l’opinió i que aquesta opinió es tingui en compte pel que fa a l’acolliment, la normativa relativa a l’atenció en famílies o en llars d’acollida i la seva vida quotidiana”.

Entre els mecanismes eficaços, destaca un consell representatiu dels infants, tant de nenes com de nens, al centre residencial, autoritzat per participar en el desenvolupament i l'aplicació de totes les polítiques de la institució¹. En definitiva, la participació infantil té raons de tipus jurídic, pragmàtic i educatiu que justifiquen sobradament la necessitat d'impulsar-la (Trilla i Novella, 2011).

SOBRE EL CONCEPTE DE PARTICIPACIÓ: DEFINICIONS I TIPOLOGIES

Encara que el fet de participar s'aprèn participant, la reflexió teòrica és necessària com a punt de partida per dissenyar pràctiques rigoroses i significatives. Per aquest motiu, la definició del que entenem per *participació* és rellevant, sobretot per trobar elements comuns per aproximar-nos a les pràctiques concretes. En el marc d'aquest projecte, s'ha debatut aquesta qüestió emmarcant-la en una sèrie de lectures de referència.

Una primera idea és que la participació s'ha articulada a partir de diferents conceptes que l'adjectiven i la doten de més contingut. La literatura especialitzada ens parla, entre altres, dels conceptes següents (Alfageme, Cantos i Martínez, 2003; Save the Children, 2003; Horna, 2007):

- Participació protagonista: orientació vers la infància en la qual es qüestionen les relacions de poder i l'exercici del poder. Nens i nenes són considerats actors socials, la seva veu és valorada com a competent i l'adult és l'agent potenciador de l'autogestió dels infants. No es nega la protecció de la infància, sinó que es promou aquesta protecció garantint que nens i nenes són actors socials.
- Participació significativa: basada en els conceptes de ciutadania inclusiva i d'apoderament. Valora que la participació ha de tenir un sentit i afecta aspectes substancials de la vida de les persones.
- Participació eficaç i permanent: no és un esdeveniment singular i aïllat, sinó un procés que ha de ser efectiu i genuí.

D'una banda, la participació té diferents components i nivells. La Convenció en destaca quatre: el dret a ser informat, a emetre opinió, a ser escoltat i a incidir en les decisions. D'altra banda, l'escala de la participació, segons el model de Roger Hart, mostra els esglaons a partir dels quals es pot valorar el fet de participar: en sentit negatiu, s'haurien d'evitar la manipulació o l'engany i l'acció participativa sense impacte, com a decoració (serien les formes sense contingut). En sentit positiu, caldria pujar els graons per ser informats, consultats i prendre decisions compartides a partir de projectes iniciats i dirigits per nens i nenes o bé iniciats i compartits amb adults, fet que algunes autores anomenen participació protagonista (Alfageme, Cantos i Martínez, 2003).

L'acompanyament per adults no es converteix en dirigisme i com més autonomia hi hagi dels infants més genuí serà el procés participatiu.

1 El Decret 202/2009, de 22 de desembre, dels òrgans de participació i de coordinació del Sistema català de serveis socials considera la creació dels consells de participació de centre i estableix que els centres amb més de 6 infants i adolescents han de tenir un consell i que els infants i adolescents de més de 12 anys poden participar-hi com a vocals

La metàfora de Hart, però, ha rebut crítiques en el sentit que, per una part, no hi incorpora la diversitat de situacions dels infants i, per una altra, que alguns dels estadis considerats febles poden ser recomanables en contextos i col·lectius determinats, com podria ser la petita infància (Maranzana i Gómez-Granell, 2011).

Seguint els criteris de Trilla i Novella, l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU) construeix una tipologia de participació segons els objectius i els rols que assumeixen els infants i adolescents, sense que representin estadis inferiors o superiors, sinó experiències i espais de participació diferenciats. Aquesta tipologia preveu quatre criteris: la participació considerada com a dret, la claredat de l'experiència en el sentit d'objectius i mètodes establerts, el rol dels infants i adolescents i, finalment, els resultats que confirmen una pràctica significativa i avaluable.

Taula 1. Tipologia de participació

Tipus	Rol de l'adult	Rol de l'infant	Exemples	Casos concrets
Consultiva	- Genera el projecte. - Coordina el projecte.	- Respon a propostes dels coordinadors.	- Audiències públiques. - Grups de discussió. - Enquestes.	- Consulta EURONET sobre la discriminació i l'exclusió socials.
Activa	- Genera el projecte. - Participa en la coordinació.	- Participa en la coordinació.	- Consells es-colars actius. - Investigacions participatives.	- Consell Infantil de Presuposts Participatius Barra Mansa (Brasil).
Proactiva	- Assisteix a la coordinació.	- Genera el projecte. - Coordina el projecte.	- Associacions de joves. - Gestió autònoma d'espais d'oci.	- Sindicat d'Infants Treballadors Bhima Sangha (Índia).

Font: elaboració pròpia a partir de Maranzana i Gómez-Granell, 2011.

LA DIMENSIÓ ÈTICA DE LA PARTICIPACIÓ

L'exercici del dret a la participació ajuda a trencar l'estigmatització vers la infància, perquè la deixa de considerar com un estadi vital que cal protegir i tutelar i perquè entén els infants com a actors i subjectes de drets. Es tracta de superar el *bonisme* i el paternalisme, com expressa el Document de bases del Pacte per a la infància a Catalunya (2011), i d'atorgar als infants el valor i el respecte que es mereixen donant credibilitat i suport a les seves demandes.

Per tant, el protagonisme de la infància, la seva implicació, parteix del reconeixement i la responsabilitat atorgats a cada individu. En aquest sentit, la participació té un contingut ètic perquè suposa el compromís de respectar la lliure autodeterminació de les persones. El principi d'autonomia és un dels principis ètics per excel·lència que orienten el treball en les disciplines que atenen les persones (juntament amb els principis de beneficència, no maleficència i justícia). És evident que en la intervenció social apareixen dilemes ètics contínuament, més encara quan ens referim a un col·lectiu sota tutela de l'Administració pública i que pateix un context de vulnerabilitat.

Una primera reflexió és que apostar per la participació també pot implicar generar conflictes i dilemes nous entre la intervenció, no sempre consensuada, i el dret a decidir sobre la vida que han de tenir infants i adolescents. Assumir les contradiccions i intentar resoldre-les a partir del diàleg és també un repte en el camp de la participació. Per aquest motiu, en el debat plantejat emergeixen dubtes: en quins temes els infants i adolescents han de tenir capacitat de decisió i autonomia? Com es dissenyen les pràctiques participatives i qui les organitza? Qui decideix els temes que són rellevants perquè participin activament? Hi ha també el dret a no participar? Com s'orienta la participació en el cas de la petita infància? En relació amb el gènere, s'han de tractar de manera diferenciada en els projectes de participació els nens i les nenes?

ELEMENTS DE DEBAT

La primera sessió de treball del Projecte de bones pràctiques en participació va consistir en una dinàmica participativa per definir què volem dir quan parlem de participació. El dossier de lectures va fer aflorar algunes reflexions que relacionen la participació amb el model de democràcia i, en definitiva, amb el model de societat en què vivim. La lectura extreta del projecte "*Creando Futuro*" de la Diputació de Sevilla exposa el següent:

"Democràcia és el govern del poble, o sigui, el que es basa en la participació de tots els ciutadans i ciutadanes. No hi ha democràcia sense participació."

Aquesta perspectiva de radicalitat democràtica és considerada interessant com a reflexió i motivació per canviar l'estat de les coses. Ara bé, algunes intervencions van assenyalar el seu caràcter excessivament utòpic i poc

coherent amb una realitat que nega la participació, especialment dels col·lectius més vulnerables o d'aquells que, per la seva edat, tenen menys consideració social.

Entre les idees clau per definir participació es va considerar, en primer lloc, que es tractava d'un dret i que això calia tenir-ho present en el dia a dia, sempre des d'un criteri educatiu. També es va dir que calia co-responsabilitat i compromís per exercir-lo i que això implicava un canvi d'actituds tant individualment com col·lectivament.

Es va destacar la idea de procés (participar no és sols un fet puntual) i la necessitat de formalitzar la participació perquè aquesta sigui eficaç i obtingui resultats. Aquesta idea de participació eficaç i significativa és fonamental perquè la motivació arribarà si té efectes pràctics i no es queda únicament en una bona teoria.

D'altra banda, es va assenyalar la importància de fomentar un subjecte actiu i amb autonomia que participés lliurement, però també emergien interrogants en relació amb el control o els límits d'aquesta participació. En aquest sentit, es va introduir la idea que l'infant té el dret a no participar, perquè no s'hauria d'enfocar com una obligació.

L'adequació del projecte participatiu és rellevant, ja que ha d'estar adaptat als recursos del col·lectiu i considerar aspectes com l'edat, el sexe, l'existència de discapacitats o altres factors o problemes afegits. En el cas d'infants petits, més que demanar que participin s'ha de fer-los participar.

Altres aportacions al debat van assenyalar el següent:

- Se subratlla el paper rellevant de l'educació i l'escola com a espais on fomentar el pensament lliure i la capacitat crítica. En aquest sentit, es fa palesa la necessitat d'un canvi de model a les escoles i dotar de contingut real la paraula participació.
- Es destaca la idea de l'escolta activa als nois i noies. L'educador ha de ser conseqüent amb la seva actitud i donar exemple perquè els infants i adolescents confiïn en ell. El més rellevant és el canvi d'actitud, l'escolta activa ha de possibilitar les relacions amb els infants i adolescents, i ensenyar-los a ser crítics i respectar la resta.
- S'assenyala que la implicació és un element clau perquè infants i adolescents estiguin motivats i hi participin, ja que, en definitiva, participen en allò que els importa. S'ha d'iniciar el procés fent petites accions de manera progressiva.
- Se subratlla el fet que els infants i adolescents també aporten valors a la participació. Els infants són subjectes actius que condicionen el model, per tant, la participació implica un condicionament mutu amb l'educador o educadora.
- S'expressa la preocupació davant dels límits i el control a la participació en els darrers anys. Sovint, la mateixa Administració limita la participació i, especialment, la situació actual de crisi i restriccions presupostàries no és un bon context per impulsar projectes de participació.
- Emergeix la idea de donar cabuda a l'error, i s'afirma que si hi ha la possibilitat d'equivocar-se, això pot incentivar la participació.

A partir d'aquestes reflexions, la participació podem considerar-la com un procés gradual d'aprenentatge a través del qual els nens i les nenes comparteixen amb els adults les decisions que els afecten. La participació s'ha d'entendre com un dret individual i col·lectiu i ha de tractar qüestions pertinents i significatives. És a dir, s'han de poder expressar opinions que tinguin una veritable importància per a les vides dels infants i adolescents. Però també cal remarcar que la participació pot anar més enllà de les qüestions que pròpiament els afecten, ja que l'objectiu hauria de ser construir una ciutadania activa i participativa.

ELS BENEFICIS INDIVIDUALS I SOCIALS DE LA PARTICIPACIÓ

Entendre els punts forts i febles de la participació també pot ajudar a enfocar millor els projectes i les pràctiques. Seguint a Alfageme, Cantos i Martínez (2003), es va debatre sobre els beneficis de la participació tant individuals com col·lectius i es van detectar les resistències principals a la participació. Finalment, es va definir quin hauria de ser el perfil i el rol de la figura de l'educador.

En primer lloc, es van debatre els beneficis que poden implicar les pràctiques participatives, tant des de la perspectiva individual com des de la col·lectiva. Aquest exercici ajuda a entendre la participació des d'una perspectiva positiva.

Taula 2. Beneficis individuals i socials

Beneficis individuals	Beneficis socials
<ul style="list-style-type: none">- Criteri propi, per poder començar a fer canvis.- Seguretat individual.- Tenir consciència com a individu que entre tots s'aconsegueixen els objectius.- Autoestima i confiança.- Responsabilitat i implicació.- Esperit crític.	<ul style="list-style-type: none">- El grup educa el grup: participació continuada.- Empatia, perquè coneixen altres realitats d'infants en la mateixa situació.- Afavoreix el pensament a mitjà i llarg termini.- Perspectiva.- Cohesió grupal.- Autonomia com a grup.- Aprendre a compartir.- Mètode socialitzador.- Aprendre a gestionar conflictes i escoltar.- Generar il·lusió al centre.

Els beneficis que s'assenyalen com a resultat de motivar la participació del col·lectiu d'infants i adolescents són molts. Des del punt de vista individual, un benefici directe és que ajuda el desenvolupament personal i millora l'autoestima, a la vegada que s'estimulen l'esperit crític, el coneixement i, en definitiva, la possibilitat de reivindicar els propis drets. També facilita la comunicació i exercita les habilitats d'expressió de sentiments i idees a partir del diàleg i la relació amb la resta. Però la llista també és llarga quan es tracta dels beneficis col·lectius: afavoreix el bon clima en un grup, la gestió dels conflictes, l'empatia vers els altres i, en un pla més concret, fins i tot pot generar il·lusió en els centres d'infància i adolescència. Cal afegir, de manera més global, que la participació facilita una visió positiva de la infància, ja que la fa visible i li dona veu i presència a la societat de les nenes i els nens.

LES PRINCIPALS RESISTÈNCIES

Un cop assenyalats els beneficis també s'ha de tenir present que qualsevol pràctica participativa s'enfronta amb resistències, especialment si es treballa en l'àmbit de la infància i l'adolescència. Com a marc general, la societat no facilita la implicació de col·lectius com la infància, ja que el model adultocèntric atorga el valor a les persones en funció de la seva edat o gènere (Gaitan i Liebel, 2011). Segons això, l'imaginari de la infància es construeix en negatiu en el sentit que és un estadi previ a l'adult i que encara necessita maduresa i formació per considerar vàlida la seva aportació. D'aquí ve que l'aproximació a la infància pugui caure en sobreproteccionisme i paternalisme.

Entre tots els participants es va elaborar una llista que recollia els obstacles principals a la participació, i que distingia els que són de caire intern dels centres d'aquells atribuïbles a l'entorn. Com a resistències externes, es remarca que el model de societat i el proteccionisme excessiu vers la infància impedeixen considerar-la amb veu pròpia i amb capacitats per aportar i decidir. També la manca de valoració del rol que tenen els educadors i educadores apareix com un element negatiu que resta poder per iniciar experiències participatives i assumir riscos nous.

En el pla més intern, la por a la participació, per diferents motius, és segurament l'obstacle per excel·lència: por dels adults a perdre poder, a sentir-se qüestionats pels infants, a perdre el control, a no saber com fer-ho... També la manca de recursos i coneixements en metodologies participatives podria ser un impediment que potenciés aquestes inseguretats.

Taula 3. Resistències externes i internes

Resistències externes al centre:

- El model de societat no facilita la participació.
- Resistències administratives (a diferents nivells).
- Sobreproteccionisme.
- La poca valoració que l'Administració i la societat donen a l'opinió de l'educador.

Resistències internes:

- La por dels equips educatius a les reaccions dels infants, a canvis estructurals o a perdre el control.
- Manca de recursos suficients, especialment temps.
- Manca d'experiència i falta de costum.
- Manca d'empatia.
- La manipulació, que costa evitar-la.
- Educadors i educadores que no creuen en la participació.
- Inseguretats i por al fracàs.
- La no-autocrítica.
- Període curt d'aprenentatge de noves cultures i maneres de fer.
- Clima de l'equip educatiu no favorable.
- Creença que s'ha de tenir resposta per a tot.

L'asimetria de poder entre infants i adults s'assenyala com l'arrel del problema. La por a perdre poder i autoritat, entesa com a obediència, és el que impedeix que els infants guanyin en capacitat de decisió i autonomia. I és el rol de l'educador o l'educadora el que també es qüestiona, i s'entén –com diu un participant– que “nosaltres, de vegades, som la resistència”.

EL ROL DELS EDUCADORS I LES EDUCADORES

Sobre el rol de l'educador, es van exposar quines haurien de ser les capacitats, les habilitats i l'actitud per fomentar un entorn més participatiu. En primer lloc, es va considerar que hi ha pràctiques participatives als centres que no es valoren com a tals i que no se sistematitzen, i això en dificulta el reconeixement i la millora. La dinamització també s'ha de produir en el dia a dia, tant col·lectivament com individualment.

Sobre les habilitats i capacitats dels educadors i educadores i que incideixen en el foment de la participació, destaquen les següents:

- Capacitat d'escoltar i generar espais d'escolta.
- Percebre la diversitat i l'empatia.
- Creure en allò que es vol transmetre.
- Ser també model de participació amb qui els infants s'hi puguin fixar.
- Recollir les idees de tothom, no deixar al marge cap infant.
- Ser capaços de guiar i orientar sense influir.
- Tenir els mínims prejudicis possibles.
- Intentar crear inquietuds i expectatives.
- Contestar clarament a les qüestions de futur i no esquivar-les.
- Aprofitar els millors moments en què els infants i adolescents estan més predisposats.
- Exercir una orientació individualitzada.
- Fomentar el treball en equip.
- Obrir-se al barri i a la societat i a la inversa.
- Saber “perdre el temps” amb ells.
- Acceptar que no som superhomes/superdones.
- Tenir temps per poder distanciar-se, per afrontar les situacions amb la màxima garantia.
- Establir vincles amb els nadons perquè se sentin segurs per potenciar la seva participació en el món.
- Tenir recursos per gestionar les pròpies inseguretats i ansietats.
- Establir distància, reflexionar i escriure.

Finalment, cal destacar dos factors rellevants per promoure bones pràctiques participatives: en primer lloc, la importància de disposar de temps i, en segon lloc, la necessitat de més recursos que moltes vegades es concreten en formació i en més coneixement de metodologies i enfocaments per activar experiències significatives.

LA IMPLEMENTACIÓ DE LA PARTICIPACIÓ I LA SEVA AVALUACIÓ

Un cop recollides les aportacions i les reflexions entorn de la participació infantil, cal fer el pas cap la pràctica i començar amb el disseny de l'experiència que es vol treballar. Aquest apartat recull les idees principals sobre com planificar un projecte participatiu i, especialment, com avaluar-lo. L'avaluació és segurament la part més difícil de tot projecte (per diferents motius: dificultats tècniques, manca de temps, coneixements, voluntat, etc.) i és important definir-la en el moment del disseny de l'experiència. Avaluar ens ajuda a pensar en el perquè del projecte, clarificar objectius i cercar indicadors adequats. A més, en el procés d'avaluació també compta la participació.

Qualsevol projecte participatiu té unes finalitats concretes i es caracteritza (UNICEF, 2006) pel fet que es tracta d'un treball col·lectiu en què participen les persones que també impulsen i gestionen el projecte, promou aprenentatges entre tots els seus integrants, afavoreix l'organització interna i exigeix compromís i responsabilitat.

El primer pas per engegar una pràctica participativa és el seu disseny, i aquest hauria de preveure diverses qüestions i fases per aconseguir uns bons resultats i poder valorar-los. En general, totes les propostes de disseny van en la línia de seguir les fases següents, amb la precaució que l'avaluació, com s'ha esmentat, ha d'estar pensada i definida abans d'iniciar el projecte: proposta, elecció de la pràctica participativa, disseny i planificació, implementació i avaluació.

LA PARTICIPACIÓ D'INFANTS I ADOLESCENTS EN EL DISSENY DEL PROJECTE

La consulta i la participació des del moment inicial de l'experiència és una qüestió rellevant si es volen promoure la motivació i la implicació en el projecte. A més dels objectius concrets que pugui tenir el projecte, aprendre a participar i promoure una cultura més participativa és també un objectiu subjacent al projecte. Valorar-ne l'impacte i els resultats també s'hauria d'enfocar de manera participativa en relació amb tots els agents implicats, aplicant metodologies d'avaluació plural. En definitiva, recollir les necessitats i les inquietuds en el mateix disseny condicionarà el grau d'èxit d'una pràctica participativa.

L'ELECCIÓ D'UNA PRÀCTICA PARTICIPATIVA

S'haurà de definir quins objectius persegueix aquesta experiència i triar la metodologia més adequada. Un àmbit adequat per a qualsevol pràctica participativa és el que més relació té amb la quotidianitat de les persones. En el cas dels nens i nenes, el joc i el diàleg són els millors recursos per promoure processos participatius des de la creativitat (UNICEF, 2006).

El joc perquè és l'activitat per excel·lència de la infància, però també està present al llarg de les nostres vides i es pot considerar com una necessitat de l'ésser humà. El joc és una manera de comunicar-nos i augmenta les possibilitats d'expressió de nens i nenes.

El diàleg perquè implica teixir preguntes i respostes, implica escoltar, desenvolupar raonaments, intercanviar...

Un element clau que s'ha de tenir en compte és valorar el context i les característiques dels nens i nenes, nois i noies, començant per les seves edats, ja que s'haurà d'adaptar tot al llenguatge i fer-ho segons l'enteniment en cada etapa evolutiva. Sens dubte, també és important incorporar-hi tots els aspectes de la diversitat i entendre que la participació pot estar condicionada pel gènere, per alguna discapacitat, per patir alguna malaltia, per altres factors de vulnerabilitat que poden impedir una participació plena. Reconèixer la diversitat és fonamental per garantir la igualtat d'oportunitats en l'expressió de totes les veus.

EL DISSENY DE PRÀCTIQUES PARTICIPATIVES

Sobre el disseny de l'experiència participativa en els centres per a infants i adolescents, es va demanar reflexió prèvia sobre els punts següents:

- Definir la bona pràctica participativa i explicitar-ne els objectius.
- Plantejar les fases de la planificació d'un projecte: identificació, disseny, execució i avaluació.
- Convertir aquests objectius en variables i indicadors que es puguin mesurar: èmfasi en l'avaluació del projecte, ja que s'ha de plantejar per què i què volem avaluar i qui ho farà.
- Reflexionar sobre com dissenyar la pràctica juntament amb els infants i adolescents.
- Reflexionar si cal algun espai formatiu sobre participació prèviament a impulsar l'experiència participativa.

Com a exemples per treballar el disseny de les experiències, els grups que van escollir la participació comunitària i les tutories participatives van decidir el disseny següent:

Disseny de l'experiència: participació comunitària

Aquest grup de treball es va plantejar dissenyar una experiència per fomentar la participació comunitària i la integració al'entorn. Després de conèixer experiències i valorar problemes, obstacles i potencialitats, es va establir un guió de referència per dissenyar un projecte de participació comunitària.

1. Objectiu del projecte: definir els objectius i els plantejaments inicials de l'experiència.
2. Diagnòstic del barri: conèixer el teixit social de l'entorn i elaborar un mapa actualitzat d'associacions i recursos.
3. Necessitats i problemàtiques per a la integració en la comunitat: valorar els punts forts i els febles.
4. Coordinació del projecte i la mediació: fixar una figura responsable que assumeixi tasques de mediació.
5. Definició d'accions i activitats que pugui aportar el centre a la comunitat: es tractaria de conèixer les potencialitats del centre i dels nois i noies i aprofitar-les, així com saber on volen participar i quina opinió en tenen. En aquest punt del disseny del projecte és clau incloure-hi la participació dels joves.
6. Avaluació: en funció dels objectius que s'han establert, s'hauria de pensar a mesurar i valorar si s'han assolit. S'ha assenyat la importància d'avaluar el projecte i fer-ne el seguiment per garantir-ne la sostenibilitat.

El disseny de l'experiència: tutoria participativa

Objectius:

1. Crear un clima de confiança per establir vincles i començar a treballar.
2. Acompanyar els nois en els aspectes pràctics de la vida quotidiana.
3. Crear un lloc d'escolta.
4. Fomentar un espai d'acord.
5. Arribar a fer de fil conductor, lloc de referència.
6. Establir responsabilitats.

Disseny de la pràctica juntament amb els infants i adolescents:

Diferents metodologies:

1. Portar una llibreta de tutories on s'escriuen les propostes a treballar.
2. Es pot portar la tutoria amb el tutor i/o amb els cotutors.
3. S'han de pensar molt bé els espais on es fan les tutories: espais formals o espais informals.
4. Es poden fer mitjançant converses, escrits...
5. Els acords, els pactes, les propostes es porten al Projecte educatiu individual.
6. Elaborar una graella en què es recullen aspectes per treballar, objectius i metodologia, per tal que es pugui veure l'evolució d'una manera conjunta.

Projecte educatiu individual (metodologia específica):

7. Informar l'infant o l'adolescent perquè sàpiga què és el Projecte educatiu individual (PEI): serveix per plasmar el seu projecte de vida i perquè ell pugui decidir.
8. Abans de l'elaboració del PEI, els infants i els adolescents poden plantejar què pensen que s'ha de fer i a què es pode comprometre per aconseguir un objectiu. Cal anar teixint entre tots dos (infant o jove i educador) com situar-se respecte al seu futur. El fet que siguin conscients de les seves necessitats farà que s'hi impliquin més.
9. Redactar el PEI conjuntament. Els objectius del PEI n'han de generar uns d'específics per tal que l'infant o l'adolescent vagi veient petits objectius superats per motivar-lo. Plantejar les temporalitats i quan es farà la revisió.
10. Adaptar el llenguatge a l'infant o l'adolescent, en funció de la seva edat i maduresa.
11. Reduir el nombre d'objectius a treballar.
12. Plantejar conjuntament indicadors que permetin aconseguir els objectius i després avaluar-los.
13. Establir els passos a seguir per assolir la fita.

L'AVALUACIÓ DELS PROJECTES PARTICIPATIUS

En el moment de decidir la importància de posar en marxa en tots els centres d'un projecte de bones pràctiques, es va tenir molt clar que tota bona pràctica ha d'anar acompanyada d'una avaluació. En primer lloc, per analitzar com havia funcionat, per introduir millores en cas de donar continuïtat a la bona pràctica i, sobretot, per crear antecedents tant per al mateix centre com per a la resta de centres.

Per tant, es va considerar que era tan important el procés d'avaluació com la formació dels professionals participants en el projecte i, així, en el transcurs de les diverses sessions, es van lliurar una sèrie de documents als centres amb l'objectiu que tinguessin material teòric i pràctic de mètodes d'avaluació i indicadors d'avaluació de projectes. A més, una sessió es va centrar en com i per què calia avaluar els projectes implementats en els centres.

A partir de tota aquesta informació treballada, s'ha elaborat aquest apartat, amb un objectiu doble: d'una banda, completar l'exposició teòrica sobre la participació entenent que l'avaluació és imprescindible en la posada en marxa de qualsevol projecte nou. I d'una altra, mostrar les línies generals que els centres han tingut com a guia per fer l'avaluació de les seves bones pràctiques (entre altres, Save the Children, 2007; Cases et al., 2008; Blasco, 2009).

QUÈ S'ENTÉN PER AVALUACIÓ?

Cal tenir present que l'avaluació només es pot fer si es tenen clars els objectius estratègics que es volen aconseguir amb el nou projecte. És a dir, s'ha de tenir clar en funció de què s'avalua, s'ha de conèixer la raó de ser del projecte per poder avaluar l'impacte d'aquest. Així doncs, avaluar és veure com una intervenció determinada ha causat un resultat final i determinar si el projecte funciona o no.

Seguint la Guia per avaluar processos participatius, el primer pas és preparar el procés avaluador i respondre a les preguntes: per què volem avaluar, què volem avaluar exactament i qui ho farà (Parés i March, 2012). Les fases de l'avaluació serien les següents:

1. Definició del marc general de l'avaluació.
2. Definició, criteris i preguntes d'avaluació.
3. Definició de l'estratègia d'obtenció de la informació.
4. Valoració de la informació i (re)definició d'accions.

En definitiva, avaluar és emetre un judici de valor a partir de l'anàlisi d'un seguit d'informació, i aquesta consistirà en el recull dels indicadors que prèviament s'hagin escollit com a fonts d'informació del projecte amb finalitats avaluadores.

L'AVALUACIÓ D'UN PROJECTE DE BONES PRÀCTIQUES

El sistema d'avaluació d'un projecte s'ha d'ajustar a la raó de ser d'aquest, per tal d'entroncar l'avaluació amb l'esperit mateix del projecte desenvolupat. Així doncs, en el cas de les avaluacions de projectes de promoció de la participació d'infants i adolescents, cal tenir present dues premisses bàsiques:

En primer lloc, a l'hora de dissenyar el procés avaluador caldrà tenir clar quin d'aquests objectius essencials possibles té el projecte de participació:

- El projecte es basa en la premissa de la participació com un fi en si mateix, és a dir, el projecte promou l'objectiu de la participació per si sol.
- El projecte preveu la participació com un instrument per aconseguir un altre objectiu.

En funció de quina de les dues possibles òptiques s'hagi abordat la participació, l'avaluació del projecte serà una o en serà una altra. En tot cas, prenent com a referència teòrica la participació significativa, sempre caldrà donar un sentit a la participació. Com afirmen Maranzana i Gómez-Granell (2011, 54): "La participació en determinats projectes no pot ser la finalitat última, sinó una eina per enfortir la participació com una metodologia transversal". En aquest sentit, enfortir el coneixement en aquestes metodologies hauria de ser una prioritat.

En segon lloc, coherentment amb l'essència del projecte, caldrà utilitzar i aplicar una avaluació participativa. Aquest tipus d'avaluació implica considerar totes les veus implicades en el projecte i assumir els suggeriments de millora o canvi, tant la veu provinent dels diferents professionals implicats com l'opinió dels mateixos nens, nenes i adolescents.

Cal tenir present que, per dur a terme aquesta avaluació participativa, caldrà aplicar mètodes i tècniques específics i adequats, i que s'hauran de programar des de l'inici del disseny del projecte. L'avaluació del projecte no serà, doncs, un apartat més del projecte fet pels professionals, sinó que també serà concebuda com un espai més de participació. I aquesta avaluació també haurà de tenir en compte el grau d'incidència o el grau d'aprofundiment de la participació segons aquestes tres tipologies:

- Consultiva: es recullen opinions però sense relacionar-les amb la presa de decisions.
- Col·laborativa: quan les decisions es prenen conjuntament entre infants/adolescents i professionals.
- Iniciativa i compromís autogenerat: els infants i adolescents regulen la seva pròpia participació.

PROPOSTES METODOLÒGIQUES PER AVALUAR EL PROJECTE

De forma general, es poden definir tres mecanismes per avaluar un projecte: seguiment d'indicadors, grups de comparació i estudi del cas

Amb el mètode del seguiment d'indicadors es pretén analitzar l'impacte de la intervenció o el projecte a partir del seguiment i l'anàlisi d'un conjunt d'indicadors seleccionats anteriorment que es consideren rellevants i definidors tant del projecte com dels resultats que es volen obtenir.

Tenint en compte la premissa que cal fer una avaluació participativa, diferents estudis coincideixen a enumerar una sèrie d'indicadors per a projectes de foment de la participació dels infants i adolescents. Concretament, hi ha consens a destacar tres tipus d'indicadors: els estructurals, els de procés i els d'impacte.

Taula 4. Tipologia d'indicadors per avaluar processos participatius

<p>Indicadors estructurals</p> <p>Són aquells indicadors que posen èmfasi en l'essència de la participació, tot avaluant, per exemple:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Les estratègies, especialment previstes per a l'exercici del dret a la participació (nombre d'estratègies iniciades cada any, nombre d'estratègies continuades a l'any). - La quantitat de nens, nenes i adolescents que participen en els diferents projectes participatius (perfils d'edat i sexe, etc.). <p>Indicadors de procés</p> <p>Són aquells indicadors que posen èmfasi en la manera de desenvolupar la participació, tot avaluant, per exemple:</p> <ul style="list-style-type: none"> - La periodicitat (freqüència setmanal, mensual, trimestral, etc.) prevista en les diferents estratègies o projectes participatius. - Els mitjans a través dels quals els nens, nenes i adolescents reben informació sobre el procés participatiu (mitjà escrit, oral, audiovisual i virtual). - L'adequació de la informació i els materials que s'utilitzen d'acord amb els principis de no-discriminació (disseny, llenguatge i continguts). - El clima i l'entorn en què es produeix la participació: respecte per exercir el dret d'emetre opinió, ésser escoltat i poder incidir en les decisions de forma lliure i oberta (clima o entorn molt respectuós, poc respectuós i gens respectuós). <p>Indicadors d'impacte</p> <p>Són aquells indicadors que posen èmfasi en quines conseqüències ha generat la participació, tot avaluant, per exemple:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els canvis produïts en els indicadors del procés a partir de la participació dels nens, nenes i adolescents: canvis en la periodicitat de la participació, en els mitjans a través dels quals s'informa, en l'adequació de la informació, en el clima i l'entorn. - Les transformacions producte del procés participatiu: incidència de la participació a partir de transformacions actitudinals des del punt de vista personal, en la dinàmica de les relacions familiars i en els diferents àmbits de la vida dels infants i adolescents (àmbits educatiu, de salut, de les institucions públiques i privades, comunitaris, etc.).
--

Font: Instituto Interamericano del Niño, la Niña y Adolescentes, 2010.

El seguiment amb indicadors, tot i ser el mètode més estès, no està exempt de certes dificultats que cal tenir presents si s'empra per fer l'avaluació del projecte:

- Hi ha certa dificultat per trobar indicadors que capturin fidelment el que es vol avaluar (per exemple, com s'avalua el compromís?).
- Sempre hi haurà certa subjectivitat en la puntuació dels professionals en funció dels seu grau de coneixement, de la seva pròpia escala de valors, etc.
- I cal tenir present que no tots els indicadors, per bons que siguin, acabaran indicant si el programa o la intervenció ha funcionat o no.

Una altra metodologia, la dels **Grups de comparació** es basa en la creença que avaluar l'impacte no és sols qüestió de fer una comparació d'indicadors, sinó que requereix una anàlisi més profunda. És a dir, no es tracta sols de fer un seguiment d'indicadors per tal de saber com s'està ara respecte d'abans (de la implementació

del projecte), sinó com s'estaria si no s'hi hagués intervingut. Aquesta metodologia reconeix que això no es pot saber mai del cert i, per tant, és necessari un exercici d'imaginació. Per fer-ho, la tècnica més plausible és la que s'anomena anàlisi del contrafactual a través de la comparació de grups de control.

Així, aquesta tècnica, el que fa és analitzar l'evolució de dos grups: en un (anomenat grup de tractament) s'ha implementat el projecte i en l'altre no (anomenat grup de comparació). L'objectiu és fer una comparació de dos grups similars (en nombre i característiques dels membres del grup) per tal de veure com han evolucionat al llarg d'un període de temps determinat i observar a través del grup de tractament quin ha estat l'impacte del projecte i, a través del grup de comparació, què hagués passat si no s'hi hagués intervingut.

Finalment, els **estudis del cas** parteixen de la premissa que l'avaluació no és un objectiu per si mateix, sinó un mitjà per millorar el projecte i aconseguir transmetre coneixement a altres professionals. Així doncs, aquesta metodologia no se centra tant a analitzar el projecte i l'impacte o el grau d'assoliment dels objectius marcats com a generar antecedents i deixar per escrit el coneixement professional.

Un enfocament recomanable per a un estudi del cas és elaborar un informe breu amb un llenguatge entenedor on es desenvolupin els punts següents:

- L'explicació, en format història, de per què s'ha actuat d'aquella manera i quina situació ha motivat la implementació del projecte.
- La definició necessita l'objectiu estratègic.
- L'explicació de la teoria del programa (les hipòtesis de partida).
- La descripció de la implementació del projecte.
- La descripció dels impactes del projecte.
- Les conclusions, que constaran tant de la valoració com de les recomanacions a tenir presents per a la repetició del projecte.

Aquest darrer és el mètode d'avaluació que s'ha recomanat per als projectes de bones pràctiques de foment de la participació dels infants i adolescents en els CRAE i els CA.

LA PRÀCTICA DE LA PARTICIPACIÓ: ELS PROJECTES DELS CENTRES DE BARCELONA

PRESENTACIÓ DELS PROJECTES

En la primera sessió del projecte de bones pràctiques es van triar quatre pràctiques participatives que serien la base del treball als centres d'infància i adolescència. Prèviament, els centres van explicar les pràctiques participatives que ja havien engegat en diversos àmbits, ja que la reflexió i la pràctica sobre la participació no són noves per a la majoria dels centres. De les pràctiques triades, algunes experiències ja estaven en marxa o, en altres casos, s'engegava un projecte completament nou. Es tractava de triar experiències similars per poder compartir el seguiment. Alguns centres es van mostrar interessats a implementar-ne només un, d'altres podien treballar paral·lelament dos projectes de participació.

1. Com em sento? Activitats per treballar el reconeixement i la gestió de les emocions amb els infants més petits.	2. Espai tutorial. Com treballar unes tutories més participatives.
3. La teva opinió compta. Recollir l'opinió dels nens i nenes a partir de diversos instruments com les enquestes.	4. Participació comunitària i integració a l'entorn. Fomentar la participació en les activitats del barri.

Aquestes quatre temàtiques no impedièren que algun centre pogués triar altres pràctiques, però per una qüestió metodològica era preferible compartir l'experiència i enriquir el projecte amb l'intercanvi. En la presentació d'altres experiències interessants es van esmentar espais participatius per excel·lència, com l'assemblea al centre, segurament el tema més treballat i que, finalment, no es va escollir com a pràctica. Però també es van presentar altres experiències relacionades amb la participació en la vida quotidiana com la gestió del temps de lleure, el treball per comissions, l'organització de viatges o esdeveniments amb la participació de nens i nenes, les pràctiques amb la utilització de noves tecnologies i d'altres com és ara comitès de benvinguda dels infants o adolescents que arriben al centre. En definitiva, la tria de les quatre pràctiques no ha impedit treballar la participació aplicada a altres temes i àmbits.

En primer lloc, era rellevant plantejar el disseny del projecte amb una sèrie de punts consensuats amb cada grup i que, bàsicament, preveïen els objectius, la metodologia, el seguiment i l'avaluació de l'experiència. Un aspecte important era la participació de nens i nenes en el mateix disseny de la pràctica: aquesta és segurament una de les qüestions més complexes, sobretot quan es tracta d'infants petits. A més, cal tenir present que la mateixa decisió d'escollir quina pràctica es faria al centre era una tria feta pels educadors que consideraven quina era la més adient per al moment i el perfil dels infants i adolescents.

Els centres participants de cada grup, les hipòtesis de treball amb les quals van dissenyar la bona pràctica i la valoració d'aquesta es presenten més endavant juntament amb el quadre dels projectes dels centres.

En la reflexió sobre com havien funcionat les pràctiques participatives, s'hi van plantejar quatre interrogants:

- El projecte ha servit per donar més rellevància a la participació infantil?
- Es comparteix amb l'equip educatiu? S'ha participat en l'elaboració? S'ha produït amb consens i coneixement compartit?
- Hi ha hagut participació dels nens, nenes i adolescents en la tria, la definició i el disseny del projecte?
- S'han establert mecanismes d'avaluació compartida?

La primera qüestió és cabdal, ja que un projecte d'aquestes característiques, encara que sigui una experiència molt acotada en el temps i la temàtica, ha de servir per sensibilitzar sobre la participació, a més de motivar-la. Això val tant per a l'equip educatiu i el conjunt de professionals i persones que col·laboren amb el centre com per als mateixos nens, nenes, nois i noies.

VALORACIÓ GENERAL DEL PROJECTE

Tot i que es tracta d'un projecte encara en funcionament, es considera que s'han assolit una bona part dels objectius plantejats. En primer lloc, es volia impulsar la participació d'infants i adolescents, concebuda com un dret, als centres de Barcelona i fer-ho des d'una metodologia també compartida i participativa. El fet de crear espais d'intercanvi entre els centres on poder explicar les bones pràctiques existents, reflexionar sobre fortaleses,

febleses i reptes, és ja de per si un bon començament. En segon lloc, s'han impulsat projectes nous als centres i s'ha aconseguit millorar-ne i reorientar-ne d'altres ja en marxa, que ajuden a repensar i visualitzar aquestes experiències. En tercer lloc, els projectes també s'han treballat per escrit, cosa que implica més esforç de reflexió i sistematització, a més de compartir l'experiència entre tots els professionals. Dels centres que hi han participat, un 75% ha presentat per escrit la proposta de projecte i el mateix nombre ha lliurat un document en què es valora l'experiència. El bon retorn dels documents d'avaluació també demostra que s'estan implementant les bones pràctiques i donant resultats positius.

Taula 5: Nombre de projectes i documents d'avaluació presentats pels centres

	Hi participen	Elaboren un projecte per escrit	Document d'avaluació
Com em sento?	9	8	8
La meua opinió compta	6	4	4
Espai tutorial	11	8	10
Participació comunitària	3	2	0
Total	29	22	22

Com a punt fort, destaquem que els projectes que es presenten estan en la línia de reforçar una participació significativa, molt lligada al context concret dels infants i adolescents, a les seves preocupacions, al seu dia a dia i a la gestió general del centre i la vida quotidiana. No podem deixar d'assenyalar que la participació ha de ser percebuda com a útil i genuïna, com s'indicava en el segon apartat, i amb un impacte real en la vida dels infants. En aquest punt s'ha fet un esforç important de reflexió i pràctica.

D'altra banda, es poden destacar algunes febleses o elements per repensar i millorar les bones pràctiques:

- Segurament per la mateixa definició i concreció pràctica del projecte, les dificultats més significatives rau en la implicació d'infants i adolescents en el mateix disseny del projecte. Com ja comentàvem, l'elecció de la pràctica participativa és duta a terme en un procés reflexiu en el qual és l'equip educatiu del centre qui pren la decisió.
- Alguns projectes tenen un caràcter participatiu limitat, segurament massa centrats en una activitat amb una durada determinada, o donen poc marge per a l'apoderament dels nens i nenes, cosa que comporta que quedin lluny de la idea d'autogestió en el seu procés que defensa la visió de la participació protagonista.
- Es podrien destacar algunes de les debilitats exposades en el debat sobre les resistències a la participació: manca de temps de l'equip educatiu, dificultats de gestionar processos participatius sense els recursos formatius (i altres recursos bàsics) suficients i reconeixement legal del dret a participar però dificultats per fer-lo efectiu en una societat que no afavoreix la implicació ciutadana.

La tipologia de processos participatius que s'ha assenyalat en el segon apartat distingia entre participació consultiva, activa i proactiva en funció dels objectius i els rols que adopten infants i adolescents. Aquesta tipologia –a diferència de l'escala de la participació de Hart– valora els diferents mecanismes i experiències de participació sense jerarquitzar-los, ja que responen a situacions, objectius i contextos diferents.

Respecte a les pràctiques en els centres d'infància i adolescència de la ciutat, els projectes es mouen en funció del seu aprofundiment i intensitat entre els dos primers models segons el rol que adquireixen adults i infants. La tipologia de participació consultiva és segurament la predominant i respon a experiències com les enquestes o els espais de discussió. En aquest cas, el rol de l'adult és rellevant en tant que defineix i coordina el projecte, com podria ser el cas de l'experiència de "Com em sento" per treballar les emocions, sobretot en el cas dels més petits. En tot cas, també es podria considerar com una participació més activa els casos de l'espai tutorial o els projectes de participació comunitària, ambdós reclamarien un rol més rellevant de l'infant i l'adolescent i una implicació al llarg de tot el procés.

LES RESPOSTES AL QÜESTIONARI DE VALORACIÓ DEL PROJECTE

Finalment, recollim les valoracions del projecte de bones pràctiques fetes per les persones que van formar part del projecte a partir del gener de 2012, per conèixer si els ha estat útil l'itinerari i l'acompanyament i com han funcionat les sessions, i per destacar punts forts i febles. A la darrera sessió del projecte, se'n va demanar la valoració als participants a partir d'un qüestionari amb preguntes obertes i qualificacions de diversos aspectes de les sessions.

En general, les respostes són força coincidents. Els qualificatius respecte al procés de bones pràctiques en participació són molt positius: sessions enriquidores i pertinents, interessants, necessàries, juntament amb la perspectiva d'apoderament i aplicabilitat del que s'ha treballat a les sessions. Gairebé a totes les respostes es coincideix en la voluntat de continuar el projecte i en el fet de valorar l'espai d'intercanvi creat. És per això que en les propostes es demana continuar amb la mateixa temàtica i, fins i tot, obrir a altres temàtiques aquesta metodologia de treball simultani i d'intercanvi entre els centres. També algunes respostes reclamen més formació específica en matèria de processos participatius.

L'aspecte destacat com a més positiu és la possibilitat d'intercanviar les experiències que ha ofert el projecte: això s'assenyala tant a la part qualitativa com a la quantitativa. Totes les puntuacions estan per sobre del 3,6 de mitjana, excepte el plantejament temporal del projecte, amb un 3,3. Els aspectes més puntuats són els ponents, el grau de satisfacció general, l'aplicabilitat dels continguts i la metodologia. Amb una nota inferior, es valoren els materials proposats, l'adequació a les expectatives, la informació donada i l'adquisició de nous coneixements.

Quant al perfil de les persones que han contestat el qüestionari, un total de 31 professionals, la gran majoria són educadores i educadors (el 64%), majoritàriament dones (un 77%) i amb una edat mitjana de 34,4 anys.

Taula 6. Perfil dels participants en el projecte

Perfil de les persones participants	
Responsabilitat/Tasca dins del centre	20 educadors/ores 2 tècnics d'inserció i formació 7 coordinadors/ores 2 directores
Sexe	24 dones 7 homes
Mitjana d'edat	34,4 (moda 27, mediana 34)

QUADRES RESUM DELS PROJECTES DELS CENTRES

A continuació, es presenten els projectes dissenyats als centres d'infància i adolescència de Barcelona, la majoria ja en marxa i ordenats per les quatre temàtiques seleccionades. Com a informació clau, els centres exposen els objectius del projecte, la seva descripció i una valoració breu. És evident que cada experiència pren unes característiques diferents a cada centre i els projectes presentats mostraven aquesta diversitat. Per raons d'espai no es poden presentar tots els documents de planificació i avaluació de cada projecte, però aquestes taules resum són una aproximació al què i al com s'ha treballat una bona pràctica participativa a cada centre.

Per a cada grup temàtic, s'han elaborat dos quadres, el primer de caràcter general, i el segon específic dels centres participants. En el primer quadre, s'enumeren els centres participants, es fa una síntesi de la hipòtesi de canvi comuna de la qual van partir tots els centres a l'hora de dissenyar la seva bona pràctica i dels objectius comuns que els centres van plantejar-se en el seu projecte. També es presenta breument una valoració feta per l'equip organitzador del Projecte de bones pràctiques en participació del Consorci, el tipus de projectes que s'han presentat per a cada temàtica, els punts forts i febles, les perspectives de futur, etc.

En el segon quadre, cadascun dels centres participants presenten de manera sintètica les accions més destacades en què ha consistit el seu projecte, així com les reflexions que es fan sobre com ha anat el projecte, els reptes de futur, els aspectes a millorar, les recomanacions, etc.

PROJECTE “COM EM SENTO”

Taula 7. Participants, hipòtesis de canvis, objectius i valoracions

Com em sento
Participants <ul style="list-style-type: none">- CRAE: Natzaret, Llar Infantil Fàtima, Llar Claudina i Maria Reina- CA: Llimoners i CAUI- Cases d'infants: Alexandre Galí, Paulo Freire i Carme Aymerich
Hipòtesis de canvi <p>El reconeixement de les emocions i la comprensió del seu significat ajudaran els infants a conèixer les seves habilitats i limitacions, millorar l'expressió per buscar alternatives, reforçar l'autoestima, entendre les actituds dels altres i, en definitiva, millorar la canalització de les emocions i les conductes dels infants.</p>
Objectius comuns treballats <ul style="list-style-type: none">- Ajudar en la identificació d'emocions bàsiques.- Ajudar a identificar els mateixos sentiments i emocions.- Treballar l'empatia (detecció d'emocions dels altres).- Potenciar la creativitat.- Ajudar a verbalitzar les pròpies emocions.- Gestionar els sentiments.- Incorporar la participació dels infants en la presa de decisions.
Valoració específica del Consorci <p>Els projectes presentats corresponen a actuacions concretes més que a replantejaments de participació generals. Han estat experiències pràctiques i s'han pogut fer durant el període d'aquestes sessions. Algunes experiències han estat més curtes del que s'havia previst inicialment, ja que, en alguns casos, s'han constituït quasi com una prova pilot amb la intenció de continuar-les en els períodes de vacances o amb més implicació dels equips.</p> <p>S'ha vist que als equips educatius els interessa la gestió de les emocions. Queda el dubte de si es continuarà el projecte tal com s'ha definit, si es crearan nous projectes o si s'ajustaran amb metodologies més participatives i, finalment, cal veure si impregnarà la vida del centre.</p>

Taula 8. Principals accions i reflexions

Com em sento		
Centre	Accions rellevants	Reflexions
Natzaret	Identificar una emoció a partir d'un joc de cartes. Identificar les emocions i l'estat d'ànim d'altres persones a través de fotografies. Escriure un relat.	Activitat positiva per a les nenes. És recomanable que sigui voluntària. S'ha d'adaptar per a les noies adolescents. Cal continuar treballant amb les nenes el que ha sortit a l'activitat des del punt de vista tutorial.
Fàtima	Comunicar voluntàriament l'estat anímic al grup (i puntualment també a l'equip educatiu) a través del recurs de les emoticones.	Ha permès als professionals saber molt més bé què senten els infants. Cal motivar encara més la participació dels infants.
Llar Claudina	Identificar amb els joves les emocions a través de les fotografies, els pòsits i el recurs del quadre del camí. Recórrer, pel que fa als petits, a la lectura de contes i a l'ús de l'arbre dels sentiments.	Ha estat una activitat que ha contribuït, dins de l'equip educatiu, a la reflexió sobre la manera de potenciar la participació dels infants i adolescents.
Maria Reina	Comunicar voluntàriament l'estat anímic al grup a través del recurs de l'autopista de les emocions, amb la valoració prèvia de com ha anat el dia.	Activitat ben rebuda pels nens i nenes. Cal plantejar aquesta activitat en positiu. Cal continuar treballant el que ha sortit a l'activitat amb els infants des del punt de vista tutorial.
Llimoners	Recurs de la parada de l'hort: activitat molt específica que compta amb la participació dels infants en tot el procés.	Ha servit per millorar la participació dels nens i nenes. Cal que l'equip educatiu contribueixi a aquesta participació.
Alexandre Galí	Conèixer quines són les emocions bàsiques i identificar les pròpies a través de fitxes i jocs. Elaborar material adequat.	Ha estat una activitat positiva per als infants que ha contribuït a l'empatia dels uns envers els sentiments dels altres. Cal que l'activitat sigui més curta. Hi han participat les famílies.
Paulo Freire	En el marc de les assemblees, comunicar voluntàriament al grup, a través del recurs de les emoticones, l'estat anímic i l'opinió sobre els temes tractats.	Cal trobar espais adequats als infants i alhora, cal permetre la participació de les famílies en les assemblees. Cal que els equips estiguin ben formats perquè sàpiguen estimular correctament la participació tant d'infants com de les seves famílies.

PROJECTE: “LA TEVA OPINIÓ COMPTA”

Taula 9. Participants, hipòtesis de canvis, objectius i valoracions

La teva opinió compta
Participants CRAE: Llar Collserola, Llar Turó Blau, La Salle, Residència Minerva, Sant Medir.
Hipòtesis de canvi La participació consisteix a aconseguir que els infants prenguin part en la gestió del centre. L'elaboració d'una enquesta de manera participativa pot aconseguir assenyalar els temes que més preocupen i recollir l'opinió per millorar el dia a dia del centre.
Objectius comuns treballats <ul style="list-style-type: none">- Conèixer l'opinió dels nens, nenes i adolescents sobre el funcionament del centre.- Elaborar un qüestionari de satisfacció per als nens, nenes i adolescents acollits en el centre.- Incorporar en el qüestionari de satisfacció els temes rellevants que han de valorar els mateixos infants i adolescents.- Establir un espai d'escolta activa.- Propiciar la participació dels nens, nenes i adolescents en la quotidianitat del centre.- Recollir informació per avaluar la intervenció educativa.- Millorar l'organització i el funcionament del centre.
Valoració específica Hi han participat quatre centres. Tots han iniciat el procés de revisió de les enquestes que ja tenien elaborades amb una visió més activa i participativa pel que fa als infants i adolescents. Han col·laborat en aquesta revisió l'equip educatiu i els infants. Tots coincideixen a valorar la pràctica com a molt positiva i a tenir-la present com a objectiu per treballar al llarg del 2013. Tots destaquen la importància de l'escolta activa i de donar sempre respostes als infants.

Taula 10. Principals accions i reflexions

La teva opinió compta		
Centre	Accions rellevants	Reflexions
Collserola	<p>Consens dels aspectes a valorar en l'enquesta, feta en assemblea.</p> <p>Anàlisi dels resultats feta per l'equip i introducció dels canvis en la intervenció i l'organització que es deriven d'aquesta anàlisi.</p> <p>Devolutiva dels resultats de l'enquesta als infants i adolescents en assemblea.</p>	<p>Eina útil perquè motiva la participació dels nens, nenes i adolescents.</p> <p>Eina clau per incentivar la reflexió de l'equip professional.</p>
Turó Blau	<p>Treballar el concepte de participació a través d'activitats en el marc de les assemblees.</p> <p>Informar del sentit de l'enquesta des del punt de vista individual.</p> <p>Administrar l'enquesta individualment en les tres fases: acollida, estada i desinternament.</p> <p>Analitzar els resultats obtinguts per l'equip i introduir els canvis com a objectius per a l'any següent.</p> <p>Fer una devolutiva dels resultats de l'enquesta als infants i adolescents.</p>	<p>A fi de ser una bona eina, el qüestionari s'ha de redactar en un llenguatge entenedor.</p> <p>Cal assegurar l'anonimat.</p>
La Salle	<p>Revisar l'enquesta per fer-la entenedora introduint emoticones.</p> <p>Fer l'enquesta dos cops l'any.</p> <p>Analitzar els resultats obtinguts per l'equip i valorar els canvis i les propostes que es poden dur a terme.</p>	<p>És imprescindible fer una devolutiva als infants i adolescents.</p> <p>Cal acceptar els temps dels nens i nenes.</p> <p>Cal educar a participar i anar fent activitats que fomentin la participació.</p> <p>Cal aclarir de quins temes se'ls demana opinió i consensuar-ho entre l'equip i els infants/adolescents.</p>
Sant Medir	<p>Anàlisi dels resultats per l'equip i l'àrea tècnica de l'entitat, i introducció dels canvis en la intervenció i l'organització que es deriven d'aquesta anàlisi.</p> <p>Devolutiva dels resultats en tutories individuals i en grup en assemblea.</p>	<p>S'ha d'utilitzar un llenguatge entenedor i adaptat al moment evolutiu de l'infant o adolescent. Introduir un marc teòric sobre la participació abans de l'acció.</p> <p>Es continua explorant i potenciant altres mecanismes per saber l'opinió dels nens i nenes com ara la bústia de suggeriments.</p>

PROJECTE: ESPAI TUTORIAL

Taula 11. Participants, hipòtesis de canvis, objectius i valoracions

Espai tutorial
Participants CRAE: Kairós, Trafalgar, Pisos Maragall, La Llar, Llar Turó Blau, Sant Andreu, Sant Josep de la Muntanya, Dolors Aleu. CA: Talaia i Mas Pins.
Hipòtesis de canvi La sistematització de l'espai de tutories a partir de la implementació de les fitxes de tutoria ha de permetre promoure més implicació, responsabilització i autonomia de les noies i els nois en els seus actes i el seu projecte educatiu individualitzat.
Objectius comuns treballats <ul style="list-style-type: none">- Fomentar la participació i millorar la implicació dels infants/adolescents en el seu propi PEI o itinerari sociolaboral. Fer els objectius dels PEI entenedors, realitzables i avaluables per tothom.- Contribuir al reforç positiu a través de la constatació de l'adolescent de la consecució dels seus propis objectius.- Fer tutories més participatives, no tant unidireccionals (dels professionals envers l'infant/adolescent).- Facilitar que els joves expressin les seves competències i habilitats per dur a terme els objectius que es marquen.- Aconseguir un espai de confiança entre l'adolescent i el tutor que reforci el vincle.- Aconseguir un espai d'intimitat que afavoreixi que expressin els seus sentiments.- Motivar la reflexió dels professionals sobre la intervenció educativa, en aquest cas, sobre les tutories. Donar més rellevància a l'espai tutorial.- Donar més autonomia, responsabilitat i apoderament als nois i noies.
Valoració específica <p>Ha estat el tema més triat per treballar la participació; hi han participat un total de deu centres. La majoria s'han centrat a analitzar com fer participar més els infants i adolescents en la confecció dels seus propis PEI. La majoria, després de fer aquesta anàlisi, l'han portat a terme, cosa que ha convertit les tutories en un espai de redacció conjunta (menor/tutor) dels objectius i de les accions que s'han de reflectir en els PEI i els Informes Tutorials de Seguiment Educatiu (ITSE) de cada infant/adolescent. En alguns centres, la pràctica s'ha estès entre tot els membres de l'equip i els infants. Altres centres han preferit fer una prova pilot amb un o dos menors.</p> <p>Tots han coincidit en què l'augment de participació dels infants/adolescents en el seu propi PEI ajuda a ser més realistes envers la seva situació, a fer que els objectius siguin més assumibles i que l'infant emprengui una actitud més responsable de cara a assolir els reptes plantejats. Cal dir, però, que els CA troben dificultats per implementar el projecte perquè el seu seguiment es fa més a curt termini i els centres amb menors estrangers no acompanyats tenen dificultats afegides (idiomàtiques, culturals, etc.).</p>

Taula 12. Principals accions i reflexions

Espai tutorial		
Centre	Accions rellevants	Reflexions
Kairós	Durant les primeres tutories, explicar a l'adolescent què és un PEI i elaborarlo juntament amb ella. En les tutories següents, concretar els objectius amb les adolescents i escriure'ls-els en un llenguatge entenedor. Finalment, revisar el PEI amb l'adolescent.	Es fa una valoració positiva del projecte perquè està contribuint a l'autonomia, la responsabilitat, la implicació i el compromís de les noies. La dificultat és dur a terme aquesta metodologia amb les noies que no són constants.
Trafalgar	Dur a terme una sèrie de tutories on participin dos adolescents que tinguin visions diferents en l'àmbit de les relacions afectivosexuals i on en cada sessió es faci una activitat: debat, joc de rol, qüestionari individual...	El projecte no ha acabat, però s'ha comprovat que les tutories s'han convertit en espais de debat i de reflexió on es treballen habilitats com l'escolta activa, la participació, la tolerància, la llibertat d'opinió, etc.
Pisos Maragall	Anar dissenyant per fases, de mane- ra conjunta, professional i adolescent, l'itinerari per a la inserció social i laboral del jove, i establir objectius, metes a assolir, així com adquirir competències per aconseguirho, tot amb l'ajuda d'un recurs visual.	Els joves visualitzen els objectius i, per tant, les accions a emprendre de forma més clara. Això fa que tinguin més autoconeixement de la seva situació i, per tant, més implicació en el seu procés. La dificultat rau en la poca disponibilitat temporal que tenen els centres per dur-lo a terme.
La Llar	Anar treballant amb la noia els objectius que volia aconseguir i les accions que ella i els professionals havien de dur a terme per assolir-los en el marc de les tutories. Es van plasmar els acords en una plantilla que, posteriorment, serviria de base per a l'elaboració del PEI.	L'eina ha contribuït que les noies tinguessin més implicació en el seu propi procés. S'ha observat la necessitat de millorar la redacció del document per ferlo més entenedor. Es fa la proposta de plantejar que hi hagi més temps per redactar els PEI, perquè la nova metodologia fa allargar-ne l'elaboració.
Turó Blau	S'ha treballat amb el noi o la noia els objectius que vol aconseguir, les estratègies per assolir-los i les responsabilitats de cadascú. S'han implementat recursos nous: la llibreta tutorial per als joves i les graelles d'avaluació per a l'equip educatiu.	Es fa una valoració positiva de la prova pilot, ja que els infants i els adolescents que hi han participat han estat més conscients del seu projecte educatiu.
Sant Andreu	Incorporació de l'elaboració del PEI en les tutories. Implementació d'un recurs nou: la llibreta tutorial per la jove. En cada tutoria es van pactant els objectius a treballar amb la noia, que s'utilitzaran posteriorment per elaborar el PEI on s'indicaran els punts expressats per aquesta.	S'ha tractat d'una prova pilot valorada satisfactòriament tant per la tutora com per l'adolescent, però l'avaluació de la seva utilitat només és possible si la nova metodologia s'estén a tots els joves del centre.
Dolors Aleu	Implementació de dos recursos nous: la fitxa de tutoria per als professionals i la fitxa de tutoria per a les noies, on queden recollits els objectius i les accions a dur a terme per la jove i que s'han consensuat entre l'adolescent i el tutor. Els dos instruments són la base de confecció del PEI.	La sistematització de les tutories ha afavorit l'apoderament de les noies i el fet que hi hagi més implicació en el seu procés. Pel que fa als professionals, ha contribuït a reforçar la figura del tutor, així com a millorar el traspàs de comunicació dins de l'equip.
Talaia	Implementació en les tutories d'una eina nova, que serveix per visualitzar més clarament els objectius de les joves i per anar-los revisant conjuntament tutor i noia. Alhora serveix de guia per elaborar el PEI.	Es recomana que siguin les mateixes noies les que emplenin aquest instrument nou amb el seu llenguatge. Les noies valoren positivament la nova metodologia. Cal que passi de ser una prova pilot a ser una línia de treball estructural del Projecte Educatiu del Centre.
Mas Pins	Es treballa amb el jove l'espai tutorial en una primera fase: se li explica la importància i els temes a tractar per crear vincle. En una segona fase es fan les tutories, on el jove pot indicar de quins temes vol parlar. En un tercera fase, es treballa el PEI i els ITSE de manera conjunta, professional i adolescent, que posteriorment es van avaluant. En els nois més grans, aquestes sessions es poden convertir en un camí per participar en el disseny de l'itinerari d'inserció laboral.	Tot i que cal revisar molts aspectes de la prova pilot, s'ha aconseguit una acció educativa més participativa. S'han abordat algunes dificultats: la barrera idiomàtica dels nois i la falta de recursos de l'equip professional per frenar algunes dinàmiques disruptives que mantenen alguns joves i que perjudicaven el seu projecte de futur.

PROJECTE: "PARTICIPACIÓ COMUNITÀRIA

Taula 13. Participants, hipòtesis de canvis, objectius i valoracions

Participació comunitària	
Participants	
<ul style="list-style-type: none"> - CRAE: Dolors Aleu - CA: Gaudí i Coda 	
Hipòtesis de canvi	
<p>La participació s'ha de produir, principalment, a través de la comunitat i la integració a l'entorn. Aquesta participació és un element bàsic per a l'enriquiment tant dels infants i els adolescents com per a la mateixa comunitat i suposa un pas necessari per a la integració social. També es considera que la participació comunitària i la integració a l'entorn ajuden a trencar prejudicis socials i desconfiances.</p>	
Objectius comuns treballats	
<ul style="list-style-type: none"> - Fomentar la coordinació i la col·laboració del centre amb els recursos escolars, formatius, sanitaris, etc. utilitzats per aquest. - Participar com a centre en activitats culturals, educatives i esportives que afavoreixin la socialització dels joves. - Fomentar la participació dels joves en el seu entorn per promoure la seva integració en la comunitat. - Acompanyar professionalment la integració social dels joves. 	
Valoració específica	
<p>La participació comunitària és un tema que sembla especialment difícil de treballar, però sens dubte s'ha valorat com a important. Entre els problemes principals plantejats (com en altres grups) hi han aparegut: la dificultat d'incloure-hi dinàmiques participati-ves a centres d'acollida, el fet que alguns centres estiguin força aïllats i les resistències que la mateixa comunitat presenta. En un pla més intern, cal afegir-hi que l'equip educatiu necessita temps per dissenyar un projecte d'aquestes característiques i treballar amb la comunitat (temps per a les reunions, la coordinació, els contactes al barri, el seguiment d'activitats, etc.).</p> <p>Hi han participat tres centres amb diversos educadors de cadascun i, pel que fa a la temàtica, aquesta ha estat la menys triada. En la primera sessió, un centre (Kairós) va explicar la seva experiència d'integració al barri com a exemple de bona pràctica.</p> <p>Al grup s'hi van presentar dos projectes per escrit: un ja estava funcionant; un altre centre estava començant a treballar-hi, i el tercer centre del grup, tot i participar en les reflexions, finalment es va decantar per treballar una altra bona pràctica.</p>	

Taula 14: Principals accions i reflexions

Participació comunitària		
Centre	Accions rellevants	Reflexions generals
Gaudí	<p>Fer un diagnòstic dels recursos lúdics i formatius del barri.</p> <p>Fer una selecció dels serveis a utilitzar en funció de les necessitats dels joves i de la proximitat.</p> <p>Dissenyar els projectes que el centre pot aportar a la comunitat (tasques d'arranjament i manteniment, participar en la festa major del barri, col·laborar amb accions solidàries...).</p>	<p>Els joves han participat en el projecte aportant opinions a través de les assemblees, però no s'han implicat en el disseny. Tot i així, es valora que la participació contribueixi a potenciar un clima més positiu dins del centre.</p>
Coda	<p>Anàlisi de les necessitats del barri i dels interessos dels joves per dissenyar un projecte de participació comunitària.</p> <p>Implementació del projecte: des del centre, creació d'un torneig esportiu obert a tots els adolescents del barri.</p>	<p>La participació dels joves en l'entorn ha de ser voluntària. Cal donar a conèixer el centre en el teixit associatiu del barri.</p>

REFLEXIONS FINALS

Aquesta experiència, que no deixa de ser un inici per fomentar la participació dels infants i els adolescents en les activitats diàries i per reconèixer-la quan s'incorpora a pràctiques concretes, ha resultat més complexa del que es pensava inicialment. És un tema d'alt consens, que genera interès i que és molt gratificant quan s'integra a la pràctica diària, però que també remou els i les professionals. S'ha de poder mirar i actuar d'una altra manera, amb la perspectiva dels drets i, per tant, s'ha d'interioritzar, reflexionar amb l'equip, provar i anar construint a mesura que s'agafa seguretat i convicció. És llarg i s'ha de ser constant.

A les bones pràctiques de participació dels infants i adolescents hi han pres part més de vuitanta persones entre direccions, professionals dels equips educatius dels centres, professionals de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència i professionals del Consorci de Serveis Socials de Barcelona.

Alguns centres estan millorant la proposta original, altres continuen treballant-la tal com es va dissenyar, i uns altres van fer propostes de projectes puntuals que s'han acabat i que es repetiran de la mateixa manera o amb activitats diferents.

Encara que no tenim valoracions conclouents, les que van fer els centres sobre els projectes interns són interessants, ja que destaquen també el que no ha funcionat i com s'ha de redefinir el projecte. En alguns casos tenim el *feed back* dels infants i adolescents sobre els projectes.

Respecte a l'organització i el desenvolupament de les sessions de bones pràctiques en participació, la valoració ha estat, en general, positiva, tal com s'ha vist en els qüestionaris que varen contestar els participants.

Hem après que estem fent camí, que estem començant a donar pes al que pensen els infants i adolescents i a acceptar que tenen dret a decidir. Hem vist que amb formació i treball en equip es perden les pors dels professionals, s'afronten les incoherències de la mateixa Administració i es troben alternatives. Hem aconseguit que els educadors i les educadores dels centres es trobin per compartir i que s'engeguin projectes on la participació és un dels objectius principals. A la majoria dels centres de la ciutat ara s'està aplicant a la pràctica el que molts ja defensaven teòricament: que els drets dels infants i adolescents han de prevaler.

En aquest document, queda reflectida la importància que es dona a l'avaluació. Volíem donar suport als centres a l'hora de dissenyar l'avaluació del projecte, entenent que és una part complexa però que ha de formar part de qualsevol projecte. Per aquest motiu, es va convidar un professional expert i es va dedicar una sessió a reflexionar sobre la manera d'enfocar l'avaluació i aprendre a fer-ho.

Entrant en els reptes de futur, ateses la importància del treball educatiu que es fa amb les famílies i la necessitat de seguiment quotidià amb aquestes, caldrà reflexionar-hi i dissenyar estratègies per incloure la participació de les famílies en el desenvolupament dels projectes. Un exemple podria ser el projecte d'una casa d'infants on les famílies tinguin una consideració i implicació específiques.

Un altre repte seria incorporar-hi la mirada de gènere, entenent aquesta com una estratègia transversal que també hauria d'ésser present en un projecte de participació. En els projectes treballats s'ha pensat en clau de les diferents edats, però no s'ha tingut en compte la perspectiva de gènere. No sabem si la manera de participar és la mateixa en els nens que en les nenes, si els canals de participació són els més adequats, si les motivacions són diverses, cosa que ens condueix a plantejar-nos que caldria ampliar el coneixement sobre aquesta qüestió. En definitiva, hauríem de plantejar-nos si s'ha de fomentar la participació de manera diferent per ser més equitativa entre els nens i les nenes, entre els adolescents i les adolescents.

Amb la finalització d'aquest document que recull les bones pràctiques en participació en els centres no s'acaba el procés: des del Consorci de Serveis Socials de Barcelona continuarem donant el suport que els centres necessitin, a més de fer el seguiment dels projectes individualment i de la repercussió d'aquests en la pràctica dels centres. Queda molta feina a fer per aconseguir que els infants i els adolescents siguin escoltats i que la participació sigui significativa i permanent.

Aquest procés de bones pràctiques ha permès engegar una manera de treballar en equip enriquidora i ha potenciat la participació d'infants i adolescents en els centres d'atenció a la infància i l'adolescència. Per tot això, compartim amb els centres la satisfacció i el desig de continuar treballant conjuntament.

BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Pla municipal per a la infància 2013-2016.

ALFAGEME, E.; CANTOS, R.; MARTÍNEZ, M. De la participación al protagonismo infantil. Propuestas para la acción. Madrid: Plataforma de Organizaciones de Infancia, 2003.

BLASCO, J. Com iniciar una avaluació: oportunitat, viabilitat i preguntes d'avaluació. Barcelona: Ivàlua, 2009 (col·lecció Ivàlua de Guies pràctiques sobre avaluació de polítiques públiques; 1).

CASAS, F.; GONZÁLEZ, M.; MONTSERRAT, C.; NAVARRO, D.; MALO, S.; FIGUER, C.; BERTRAN, I. Informe técnico sobre experiencias de participación social efectiva de niños, niñas y adolescentes. Ministerio de Educación, Política Social y Deporte, 2008.

COMITÈ DELS DRETS DE L'INFANT. Observació número 12 sobre el dret de l'infant a ser escoltat. Documents de l'Observatori dels Drets de la Infància, 1, 2009.

Decret 202/2009, de 22 de desembre, dels òrgans de participació i de coordinació del Sistema Català de Serveis Socials. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (24.12.2009), núm. 5533.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL I FAMÍLIA. Pacte per a la infància a Catalunya. Document de Bases. Novembre de 2011.

DIPUTACIÓ DE SEVILLA. Proyecto "Creando futuro" (document de treball).

GAITÁN, L.; LIEBEL, M. Ciudadanía y derechos de participación de los niños. Madrid: Editorial Síntesis, 2011.

HORNA, P. Del dicho al hecho. Participación de niños/as y adolescentes en eventos con adultos. Suècia: Save the Children, 2007.

INSTITUTO INTERAMERICANO DEL NIÑO, LA NIÑA Y ADOLESCENTES. Menú de indicadores y sistema de monitoreo del derecho a la participación de niños, niñas y adolescentes, 2010.

Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència de Catalunya. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (2.6.2010), núm. 5641.

MARANZANA, L.; GÓMEZ-GRANELL. La participació infantil i adolescent a la ciutat de Barcelona. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU), 2011.

OBSERVATORIO DE LA INFANCIA Y LA ADOLESCENCIA, GOBIERNO DE ASTURIAS. Participación infantil y adolescente en Asturias. Monogràfic 1 (gener de 2007).

PARÉS, M.; MARCH, H. Guia per avaluar processos participatius. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2012 (Col·lecció Guies Breus de Participació Ciutadana; 3).

PLATAFORMA DE INFANCIA, MINISTERIO DE SANIDAD Y POLÍTICA SOCIAL. Apuntes para la formación. Participación Infantil.

SAVE THE CHILDREN. ¿Así que quiere consultar con los niños y las niñas? Paquete de herramientas para la buena práctica. Save the Children, 2003.

TRILLA, J.; NOVELLA, A. M. "Participación, democracia y formación para la ciudadanía. Los consejos de infancia". Revista de Educación, 356 (setembre-desembre de 2011).

UNICEF. Participación de niños, niñas y adolescentes, 2006.

UNICEF. Seis claves. Participación de niñas, niños, adolescentes y jóvenes, 2008.

PARTICIPANTS

Coordinació:

Rosa Alemany Vidal, Alicia Castellón Mezquita, Georgina Oliva i Peña i Natàlia Rosetti Maffioli.

Participants en les sessions de treball i en l'impuls dels projectes dins dels centres:

Casa d'Infants Carme Aymerich: Jorge Moreno Aguilar.

Casa d'Infants Alexandre Galí: Anna Peñarroya.

Casa d'Infants Paulo Freire: Joan Ramos.

Casa de Família Trafalgar: Celia Gásquez.

Casa de Família Natzaret: Silvia Machado i Mercedes Zaragoza.

Casa Solaz Infantil: Cristina Sabaté.

Centre CODA: Isabel Calsina Val, Meritxell Marcos Morta i Alex Martí Martínez.

Centre d'Acollida d'Urgències d'Infants Josep Pallach: Montse Izquierdo.

Centre d'Acollida Gaudí: José Aguilera.

Centre d'Acollida Talaia: Gabriel Arribas i Sonia Badia.

Centre d'Acolliment Els Llimoners: Guillem Arcas, Patricia Martínez i Montseta Ylla-Català.

Comunitat Infantil de Sant Andreu: Cèlia Abad Orós i Núria Nieto.

Dolors Aleu: Anna Andújar i Victor Pascual.

La Llar: Lucia Lopez.

La Salle: Concepción Revuelto.

Llar Collserola: Susana Capdevila i Ginesta Garriga Gabaldà.

Llar Claudina: Marta Fernández.

Llar Sant Josep de la Muntanya: Paloma García i Patricia Masip.

Llar Turó Blau: Núria Catalán Segura i Díaz Paniagua, Débora

Llar Les Palmeres: Càrmenes, Esther i Mariona Isern.

Maria Reina: Prudenci Gatell.

Mas Pins: Mohamed Ferdaouss, Anna Gas i David Nuñez.

Obra de Nuestra Señora de Fátima: Susana Cuenda.

Pisos d'inclusió Margall: Míriam García, Paula Cánovas Santos i Maria Ramos Gil.

Residència Kairós: Claudia Peris, Àlex Pigem, i Hèctor Rúbies.

Residència Minerva: Maria Gonzalvo.

Sants Medir: Antonia Férez Pérez, Santiago Langa Fernández i Meritxell Marrasé.